

ALIADOS Á FORZA. AS REDES DA VITORIA. O VATICANO E OS ESTADOS UNIDOS NA GALICIA DA SEGUNDA GUERRA MUNDIAL

José Ramón Rodríguez Lago
Universidade de Vigo

DOI: [10.17075/etragsgm.2022.005](https://doi.org/10.17075/etragsgm.2022.005)

NA FISTERRA DE EUROPA

Mentres os exércitos do III Reich iniciaban a ocupación da católica Polonia e a xefatura de prensa do réxime franquista censuraba a publicación da carta pastoral do cardeal primado, «Leccións da guerra e deberes da paz», o 8 de setembro de 1939, o español Joaquín Ruiz Jiménez foi elixido en Nova York novo presidente mundial de Pax Romana (Rodríguez Lago 2016, 2017). Tal e como recolleu na súa crónica o correspondente do *The New York Times*, o máximo dirixente do internacionalismo católico declarou entón no auditorio do Manhattan College que as actividades da organización deberían estenderse agora «por todos os recunchos do mundo, para preparar o período de reconstrución que seguirá á fin das hostilidades en Europa»¹.

Estudar as redes que o Vaticano e os Estados Unidos teceron naqueles anos nun daqueles recunchos do mundo permite constatar o papel que Galicia tivo nun marco de extrema incerteza. Só unhas semanas máis tarde do sucedido en Nova York, o embaixador norteamericano en España, Alexander Weddell, veneraba as reliquias do Apóstolo na catedral de Santiago de Compostela². Para os norteamericanos, máis aló da riqueza das minas do volframio (Thomas 2010), o noroeste peninsular contaba con outras dúas claves para o desenvolvemento das operacións bélicas: a súa situación ante o corredor atlántico e a súa fronteira cun posible aliado como a ditadura de Salazar. Para o Vaticano, a Fisterra do vello continente vírase libre da destrución que arrasara as institucións eclesiásticas nunha boa parte de España, pero dispoñía ademais dun capital simbólico transnacional, cun culto xacobeo que tan útil resultara para erixir o relato dunha Europa cristiá e unha América hispánica³.

Pola súa extensión, capacidade e asentamento en Galicia, as redes vaticana e norteamericana foron sempre moi desiguais. Tamén evolucionaron durante a guerra de maneira dispar e diferiron nos seus intereses e na súa visión do mundo. Con todo, en función dun inimigo común —o nazismo— e a pesar das mutuas

---

¹ «New Ties Sought to Latin America», *The New York Times*, 9 de setembro de 1939.

² «Ayer visitó la ciudad el embajador de Estados Unidos en España», *El Correo Gallego*, 26 de setembro de 1939, p. 2.

³ Pío XI aprobara na Guerra Civil a prórroga do Ano Santo Xacobeo de 1937 estendido a 1938 (Rodríguez Lago 2010: 208-209).

resistencia, veríanse forzadas a cooperar —tamén en Galicia— para alcanzar a vitoria. De calquera modo, as súas redes de información, cooperación e propaganda moveríanse sempre en función da evolución da fronte militar, única capacitada para ditar as liñas de forza. Nun réxime pretendidamente totalitario e filonazi como o dos primeiros anos do franquismo, deberían actuar tamén con suma discreción ou na máis estrita clandestinidade (Grandío Seoane / Rodríguez Lago 2016). Este capítulo suma ás fontes consultadas en España as xeradas polo Departamento de Estado e os servizos de intelixencia norteamericanos, consultadas nos National Archives II de College Park, Maryland (NARA), os Spanish Papers do embaixador Hayes depositados nos arquivos da Universidade de Columbia, Nova York (CUA), e os fondos da National Catholic Welfare Conference (NCWC) na Universidade Católica de América, Washington D.C. (ACU). Tras a recente apertura aos historiadores dos fondos relacionados co pontificado de Pío XII, unha próxima investigación no Arquivo Apostólico Vaticano redundará en beneficio do coñecemento dunha temática para a que me atrevo agora a sinalar algunhas claves e hipóteses.

ENTRE O TEMOR E A CAUTELA (SETEMBRO DE 1939 A XUÑO DE 1940)

Como unha proba máis do achegamento entre o Vaticano e os Estados Unidos⁴, o XVIII Congreso Mundial de Pax Romana realizouse entre Nova York e Washington contando con pleno apoio de Pío XII e da súa man dereita, o cardeal Giuseppe Pizzardo. A designación de Ruiz Jiménez como presidente culminou con éxito a campaña orquestrada para fortalecer as redes transatlánticas entre ambas as beiras. En maio dese mesmo ano, Ruiz Jiménez e o galego Maximino Romero Lema contaran co apoio do Goberno⁵ para participar no II Congreso da

---

⁴ En novembro de 1936, Eugenio Pacelli como secretario de Estado do Vaticano e o presidente F. D. Roosevelt mantiveron unha primeira reunión en Hyde Park, Nova York, e acordaron estreitar a relación entre ambas as administracións. Á mediación de Joseph Kennedy como embaixador en Londres e do cardeal Spellman, engadírase en febreiro de 1940 a designación de Myron Taylor como representante oficioso ante a Santa Sé (Pollard 2014: 310-312).

⁵ Carta de aprobación do financiamento pola vicepresidencia do Goberno, 24 de abril de 1939. Archivo Ruiz-Giménez: Pax Romana, 1931/1946, caixa 409-06.

Confederación Iberoamericana de Estudantes Católicos realizada en Lima, onde esgrimiran unha alegación en favor dun catolicismo integral⁶; en xuño, o cardeal primado, Isidro Gomá, tratara de manter o apoio dos católicos norteamericanos, que tanta axuda prestaran durante a guerra⁷; entre xullo e agosto, o nuncio en Madrid, Gaetano Cicognani, percorrera España xunto ao seu irmán, o delegado apostólico en Washington, Amleto Cicognani. A súa entrevista conxunta co vicepresidente e ministro de Asuntos Exteriores, Francisco Gómez Jordana⁸, parecía garantir que os intereses católicos poderían verse a salvo das tentacións pagás. Avezados diplomáticos norteamericanos como Hoover ou Hugh Gibson criticaban a equiparación do réxime co fascismo: «A idea de que se trate dun réxime fascista resúltame simplemente cómica [...]. Se iso é fascismo, trátase dunha nova e sorprendente modalidade»⁹. O Vaticano e a Administración norteamericana traballaban nunha perspectiva que asociaba o marco español máis con América Latina que con Europa. Con todo, o fulminante progreso dos exércitos do III Reich no continente dinamitaría moi pronto tal estratexia e afectaría moi notablemente a traxectoria das redes vaticana e norteamericana, tamén en Galicia.

Á altura de setembro de 1939 a Igrexa católica contaba en Galicia cunha presenza hexemónica, que se manifestaba en todas e cada unha das localidades e permitía á Santa Sé dispoñer dun volume de información e dunha poderosa canle de propaganda e acción. Os proxectos reformistas auspiciados para España pola Santa Sé e polo episcopado norteamericano víronse pronto paralizados. Os resultados obtidos no Congreso Mundial de Pax Romana foron silenciados en España e Ruiz Jiménez desapareceu da escena pública durante tres anos. A Santa Sé optaría por dar tempo ao tempo mantendo nos seus cargos aqueles clérigos que manexaran

---

⁶ «La Hispanidad triunfa sobre el neo-cristianismo francés en el Congreso de los Estudiantes católicos de Lima», *El Correo Gallego*, 13 de agosto de 1939, p. 5.

⁷ Carta de Michael Williams ao secretario xeral da National Catholic Welfare Conference, Michael J. Ready, 4 de xuño de 1939. Cartas do cardeal Gomá a Ready, 9 de xuño e 19 de agosto de 1939. ACU: NCWC, International Affairs, caixa 50.

⁸ Francisco Gómez Jordana recibirá en 1926 o título de conde outorgado polo rei Afonso XIII. Contando coa máxima confianza de Franco, exerceu como presidente da Xunta Técnica do goberno dos sublevados dende xuño de 1937, como vicepresidente e ministro de Exteriores dende xaneiro de 1938 e como presidente do Consello de Estado dende agosto de 1939. En setembro de 1942 volveu facerse cargo do Ministerio de Exteriores ata o seu falecemento en agosto de 1944.

⁹ «Talk with Hugh Gibson», 10 de setembro de 1939. ACU: NCWC, International Affairs, caixa 51.

as cinco dioceses galegas nos convulsos anos da Guerra Civil. Na arquidiocese de Santiago, o arcebispo Tomás Muniz Pablos seguiu delegando as tarefas máis incómodas no seu vigairo xeral, Fernando Peña Vicente, a quen os informes de Falanxe tiñan por «inimigo acérrimo» (Documentos 1993: 116)¹⁰. En Tui, o arcebispo de Valladolid, Antonio García García, continuou exercendo como administrador apostólico da diocese, contando co labor desenvolvido polo seu vigairo xeral, Lorenzo Miguélez Domínguez¹¹. A pesar da longa e grave enfermidade do bispo de Ourense, Florencio Cerviño González —incapacitado para gobernar—, e a pesar do torrente de denuncias presentadas contra o vigairo xeral, Diego Bugallo Pita, este seguiu manexando ao seu antollo aquela diocese (Rodríguez 2010: 40). En Lugo, o prelado Rafael Balanzá Navarro administraba a diocese, arroupado polo seu vigairo, Ramón Sindín Barreiro, e o chanceler Miguel Novoa Fuente. En Mondoñedo, o bispo Benjamín Arriba y Castro loitaba por manter o clero e a militancia segrar distantes dos cánticos de serea do nacionalsocialismo. Aos prelados das dioceses galegas sumábase ademais a influencia moi notable de Leopoldo Eijo Garay, bispo de Madrid e veraneante recorrente no seu Vigo natal, que, a pesar das denuncias cursadas contra el ante a curia romana (Rodríguez 2012), se vería amparado polas redes establecidas con Falanxe e o clero castrense.

En novembro de 1939 os boletíns episcopais¹² recolleron a denuncia publicada o 15 de outubro no boletín da arquidiocese de Toledo sobre a censura imposta á pastoral do cardeal primado en agosto (Dionisio 2009). En xaneiro de 1939 a sinatura do convenio cultural hispano-alemán preocupou no Vaticano e en Washington. Os progresos dos principios pagáns, amparados agora polo nacionalsocialismo (Steigmann-Gall 2007), esixían mobilizar a militancia católica. En virtude das novas bases de reorganización da Acción Católica, aprobadas en maio de 1939, o bispo de Mondoñedo foi o primeiro en publicar unha pastoral que promovía a

---

¹⁰ Procedente da diocese de Salamanca chegara á arquidiocese de Santiago en 1925 como secretario de cámara do arcebispo Julián de Diego García Alcolea. Exerceu como vigairo xeral da arquidiocese entre 1933 e 1957.

¹¹ Procedente da diocese de Astorga, en 1914 obtivo a praza de cóengo doutoral na catedral de Tui. Exerceu como vigairo xeral dende 1928. En maio de 1941 foi nomeado profesor da Universidad Pontificia de Salamanca e o novo vigairo xeral de Tui pasou a ser Jesús A. Varela.

¹² Muniz y Pablos, Tomás: «Razón de este número», *Boletín Oficial del Arzobispado de Santiago* (BOAS), 10 de novembro de 1939, pp. 231-214.

súa expansión na súa diocese¹³. En marzo de 1940 constituíuse a Xunta Técnica da Acción Católica Española. Alberto Martín Artajo, secretario persoal de Ángel Herrera, presidente da Asociación Católica Nacional de Propagandistas, oficial letrado maior, secretario interino do Consello de Estado e delegado de Pax Romana no citado congreso de Nova York, asumiría agora a dirección da militancia católica. En Galicia, as xuntas constituídas en cada diocese foron presididas por: o director do Instituto de Bacharelato, Luis Peña Mantecón, en Santiago; o enxeñeiro de Obras Públicas, Maximino Casares Ortiz, en Ourense; os notarios José María de la Fuente Bermúdez e Felicísimo Rodríguez Estalot, en Mondoñedo e Lugo; o empresario Eduardo Fariña Dalamau, na Coruña¹⁴, e os avogados Ildefonso Vaquero Fortes¹⁵ e Adolfo Gregorio Espino, en Tui e Vigo¹⁶. Unha nómina de figuras notables que debería facer fronte aos arrebatos falanxistas por construír un sistema totalitario no que a Igrexa se vería sometida aos ditados do Estado.

Se a Santa Sé, a pesar de contar en Galicia cunha estrutura forte e estable, se mostrou moi cauta á hora de tomar posicións fronte ao ascenso dos postulados nazis, a debilidade das redes norteamericanas asentadas por entón en España —tamén en Galicia— provocou que estas atravesasen circunstancias extraordinariamente adversas (Thomas 2007). Dende xuño de 1939, Alexander W. Weddell viña exercendo como embaixador en Madrid (Halstead 1974). En decembro transmitiu ao secretario de Estado, Cordell Hull, a conveniencia de atender as tensións existentes entre o réxime franquista e unha Santa Sé moi preocupada polo proceso de nazificación encabezado polo ministro de Gobernación, Ramón Serrano Suñer: «Tal impulso podería provocar un elemento de división no Goberno. Unha alianza no futuro do Exército, a Nobreza, a Igrexa e os tradicionalistas, contra o poder dos falanxistas, polo menos en materia eclesiástica, é concibible,

---

¹³ Benjamín Arriba y Castro: «Exhortación pastoral con algunhas disposicións sobre Acción Católica», 15 de setembro de 1939, *Boletín Eclesiástico del Obispado de Mondoñedo* (BEOM), pp. 161-168; «Exhortación Pastoral con motivo de las Nuevas Bases para la Acción Católica Española», 25 de xaneiro de 1941, BEOM, pp. 1-13.

¹⁴ Vicecónsul de honra de México na Coruña; consignatario da Compañía Xeral Transatlántica Francesa. Dende 1931, tesoureiro da Asociación Patronal da Coruña e presidente da Xunta de Obras do Porto. Dende febreiro de 1938, vicepresidente da Deputación Provincial.

¹⁵ Fillo do antigo presidente de Audiencia Provincial de Pontevedra, que falecera en novembro de 1939.

¹⁶ Alcalde de Vigo entre decembro de 1923 e xaneiro de 1927.

aínda que pouco probable»¹⁷. Do mesmo xeito que sucedera en América Latina durante as décadas previas (Rodríguez Lago 2020a/b; Martínez 2014; Espinosa 1976), os norteamericanos comezaron a valorar os réditos dunha posible cooperación coas institucións católicas.

A representación diplomática dos Estados Unidos sumaba entón, á embaixada en Madrid, o consulado xeral en Barcelona e oito oficinas consulares¹⁸. O consulado de Vigo contaba cunha estratéxica localización no terceiro piso do edificio Galoya, sede do Banco Hispano-Americano, en plena Porta do Sol. Os seus empregados debían velar polos intereses norteamericanos de Galicia e a provincia de Zamora, pero contaban daquela con moitos menos recursos que os axentes consulares de Alemaña (Giráldez 2014), Gran Bretaña, Francia ou Italia, asentados na cidade olívica. Exercía inicialmente como cónsul Thomas Campbell Wasson¹⁹, que pronto sería substituído por Clare Hayes Timberlake²⁰. Os norteamericanos sumaban ás súas redes diplomáticas formais as establecidas na esfera empresarial, técnica e cultural, sen excluír as propiciadas no ámbito relixioso. Nos meses seguintes resultarían decisivas para protexer os seus intereses as accións desenvolvidas polo American Friends Service Committee (Forbes 1943) en colaboración coa Cruz Vermella Internacional e as redes establecidas entre as axencias do episcopado norteamericano e os católicos españois, como a do sacerdote galego, xornalista e mestre de xornalistas Manuel Graña, quen dende 1921 exercía como correspondente do Catholic News Service (Rodríguez Lago 2018 e 2019).

RESISTIR A TENTACIÓN (XUÑO DE 1940 A ABRIL DE 1942)

As tropas do III Reich tomaron París o 14 de xuño de 1940. En setembro dese mesmo ano a aviación alemá comezou a bombardear as cidades británicas. Parecía

---

¹⁷ «Relations of Church and State in Spain under the Franco Government». Informe do embaixador A. W. Weddell ao secretario de Estado, 1 de decembro de 1939. NARA: Department of State, RG.59, caixa 6.455.

¹⁸ Bilbao, Málaga, San Sebastián, Sevilla, Valencia, Las Palmas, Tenerife e Vigo. En 1944 engadíronse as oficinas consulares de Ceuta e Melilla.

¹⁹ Abandonou Vigo tras ser nomeado cónsul en Dakar, na África francesa, pronto baixo a administración de Vichy. En 1948 foi nomeado cónsul xeral dos Estados Unidos en Israel.

²⁰ Nomeado xefe da División para Asuntos Africanos, exercería posteriormente de cónsul xeral en Bombai, Hamburgo e Bonn.

abrirse unha nova era no vello continente e o 17 de outubro Ramón Serrano Suñer foi designado por Franco novo ministro de Asuntos Exteriores. En tales circunstancias, a Santa Sé resistiuse a proclamar discursos ou exercer accións que puidesen alporizar o crecido inimigo. Tampouco se atreveu a designar bispos que debesen pasar pola aprobación previa de Falanxe, que pronto elaborou un extenso catálogo de posibles candidatos atendendo ás súas posicións políticas. Mentres os partidarios do fascismo clerical (Pollard 2014: 155-158) debían garantir que Falanxe non se vise tentada polo paganismo nazi (Febo 2012), tradicionalistas e posibilistas debían resistir á espera de tempos mellores. Os católicos, denominados despectivamente como «romanos», comezaron agora a ser tachados de «aliadófilos», e os socios da ACN de Propagandistas convertéronse en obxecto de toda sospeita e concentraron a súa actividade na promoción da Acción Católica: «Pedindo traballo para os traballadores, pediu a colaboración de todos para facer o maior ben posible ás clases necesitadas [...]. Falando do amor ao próximo e do deber que todos temos que perdoar [...]. Sobre a mellora social e persoal [...] ser católico da mañá á noite [...] con xenerosidade e caridade»²¹.

Os diplomáticos norteamericanos contaban entón con moitas dificultades para exercer o seu labor. A consigna era resistir. Un experto en tales lides chegou en agosto de 1940 ata Vigo para exercer como novo cónsul. George John Haering²² fora dende setembro de 1937 cónsul xeral en Varsovia e permanecera na capital polaca ata marzo de 1940. Expulsado polos dirixentes nazis, pasara uns meses en Berlín como asesor da embaixada norteamericana na capital do III Reich e recalaba agora en Vigo para reforzar un operativo diplomático extremadamente feble. En xuño, a Administración Roosevelt concedera o cargo de vicecónsul na cidade a Delano Mackelvey²³, pero este non contaría ata decembro co exequátur do réxime franquista, remiso entón a favorecer os norteamericanos. Os dirixentes do Catholic News Service constataban como o seu correspondente en España renegaba agora dos seus colegas e se convertía en propagandista do totali-

---

²¹ «Clausura de las Jornadas de Acción Católica en Vigo», *El Correo Gallego*, 27 de maio de 1941, p. 3.

²² Desenvolveu previamente a súa carreira diplomática en Kobe (Xapón, 1924), Rangum (Birmania, 1929), Glasgow (Escocia, 1932), Pernambuco (Brasil, 1933) e Amberes (Bélxica, 1937). *Register of Department of State (1942)*, Washington D.C., Department of State.

²³ «Exequatur a los cónsules de la Argentina y EE. UU. en Pontevedra y Vigo», *El Pueblo Gallego*, 17 de decembro de 1940, p. 2.

tarismo²⁴. O episcopado norteamericano confesaba tamén a súa frustración ante o desprezo sufrido polos seus delegados na embaixada española en Washington²⁵.

As crecentes dificultades da embaixada norteamericana en Madrid inclinaron finalmente ao Departamento de Estado a trasladar a España algúns dos seus máis avezados diplomáticos en América Latina. En maio de 1941, Willard Leon Beaulac, que se formou entre os xesuítas da Universidade de Georgetown, fíxose cargo do consulado xeral de España. Na súa carreira diplomática previa realizara misións en México, Chile, Perú, Cuba, Haití, Nicaragua, O Salvador ou Guatemala. En 1934 fora designado subdirector da Sección de Relacións con América Latina, dirixida por Sumner Welles. En 1937, tras o nomeamento deste último como subsecretario de Estado, actuou como conselleiro da embaixada na Habana. Chegaba agora a España coa misión de tender pontes co réxime de Franco (Beaulac 1964). Outras axencias norteamericanas reforzaron tamén a súa presenza na península. Nas mesmas datas chegou a Lisboa, como novo director operativo do American Friends Service Committee, Philip Arthur Conard, que dende 1907 actuara entre Bos Aires e Montevideo como delegado da Young Men's Christian Association (YMCA). Agora debería facerse cargo da operación de socorro dos refuxiados europeos que atravesaban os Pireneos fuxindo do III Reich. Como os delegados norteamericanos relataban, e pese a que unha alta porcentaxe de tales refuxiados era católica, os católicos españois non cooperaban por entón en tales operacións²⁶.

Os británicos xa primaran previamente as redes establecidas coa xerarquía eclesiástica, especialmente co bispo de Madrid, Leopoldo Eijo Garay. En xuño de 1941 o embaixador Samuel Hoare e o director do British Council en Madrid, Walter Starkie, fixeran gala dos réditos obtidos pola diplomacia cultural nos festexos celebrados pola restauración da catedral de San Isidro, financiada coas contribucións achegadas por británicos²⁷. Nesas mesmas datas, as demandas persistentes do réxime para auspiciar un novo concordato —algo que tardaría doce

---

²⁴ Cartas de Frank A. Hall a Graña e Ready, 1 de xullo de 1940; carta de Frank A. Hall a Graña, 11 de novembro de 1941. ACU: NCWC, General Secretary, caixa 102.

²⁵ Carta de Ready a Francis J. Walsh, 23 de outubro de 1940; carta de Frank A. Hall a Ready, 18 de decembro de 1941. ACU: NCWC, General Secretary, caixa 102.

²⁶ «Refugees Work in Portugal», Philip Arthur Conard, 16 de novembro de 1941. *American Friends Service Committee*. Dispoñible en <https://www.afsc.org/document/portugal-refugee-work-letter-1941> (consultado o 28/06/2021).

²⁷ «Apuntes sobre la guerra», *Noticias Católicas*, 7 de xuño de 1941.

anos máis— provocaron que a Santa Sé admitise polo menos —a pesar das súas moitas resistencias iniciais— un acordo que permitía a Franco dispoñer do dereito de presentación de bispos, tradicionalmente desempeñado polos monarcas. As organizacións católicas debían limitar entón as súas accións á esfera estritamente relixiosa, enmarcada pola celebración de Santas Misións nas cidades, vilas e aldeas, a reorganización catequética ou a promoción da obra misioneira, legado do Imperio hispánico²⁸.

A extrema preocupación da Administración Roosevelt polo panorama observado en Europa fomentou unha estratexia que debería contar coa cooperación dos católicos. A Oficina de Coordinación de Información (COI), dependente directamente da Casa Branca, estivo dirixida dende os seus inicios por William Donovan, un católico formado na Universidade de Columbia, condecorado como heroe na Primeira Guerra Mundial e membro do Partido Republicano, que se encargaría agora de coordinar a información que pronto resultaría decisiva na fronte bélica. En novembro de 1941, Haering trasladouse xa a Madrid para exercer como asesor da embaixada; e Leon Leroy Cowles quedou ao cargo do consulado de Vigo²⁹, que pronto recibiría a visita de Waller Booth, primeiro axente da COI en España. Cowles estaba á fronte da delegación diplomática cando, o 11 de decembro, o Senado e a Cámara de Representantes dos Estados Unidos decidiron unanimesmente declarar a guerra a Alemaña. Wedell cesou como embaixador o 7 de febreiro de 1942 e Beaulac quedou entón ao mando do operativo diplomático como encargado de negocios, contando coa colaboración de Haering.

Foi nesas datas cando os dirixentes de Falanxe en Galicia comezaron a mostrar a súa preocupación polos conflitos mantidos coa militancia e os dirixentes católicos. O incidente xurdido entre o reitor da Universidade de Santiago, Carlos Ruiz del Castillo, e o dirixente de Falanxe, Luis Legaz Lacambra, foi o máis soado de todos eles³⁰ e remataría co cesamento do primeiro e a designación do segundo como

---

²⁸ «La Cruzada Misional de estudiantes», BOAS, 30 de xuño de 1941, pp. 81-83; «III Semana Sacerdotal con el carácter de Asamblea Catequística Diocesana», BOAS, setembro de 1941, pp. 136-139.

²⁹ Viña de exercer como vicecónsul en Barcelona dende xaneiro de 1940. En xullo de 1950 converteuse en cónsul xeral dos Estados Unidos en España.

³⁰ «Informe sobre incidentes en la Universidad de Santiago con el Rector Ruiz del Castillo», 19 de febreiro de 1942. Archivo General de la Administración (AGA): Presidencia, Secretaría General del Movimiento, caixa 89.

novo reitor. Na Coruña, o propagandista Maximino Santurio pronunciaba entón unha conferencia que incidía na tese do colaboracionismo co Estado Leviatán:

Atopámonos hoxe fronte a un sistema estatificador de proporcións cada vez maiores. Ante este avance da marea absorcionista, cal pode ser nosa posición? [...]. É inútil tentar cambiar de signo nunha época que avanza, é unha actitude suicida vivir de costas a fenómenos inevitables [...]. Ningunha posición máis equivocada que a de quedar extra muros da fortaleza esperando que as súas pedras se derruben. Puidese ocorrer que, namentres, outras xentes, e non amigas, conseguisen habitala³¹.

En Vigo, Falanxe advertía sobre o crecente clima de oposición entre algúns propagandistas,

cuxa bandeira levan aqueles que vangloriándose de ser católicos (anglófilos capitalistas) porque van a misa de doce; de orde, porque non escandalizan na rúa nin no mercado; ou patriotas, porque aos dous meses de iniciado o Movemento fixéronse gardas cívicos ou contribuíron con algún diñeiro [...]. Temen que a revolución nacional-sindicalista chegue a ser verdade, como lles produce pánico o feito de que o Nacional-socialismo alemán o evidenciou xa³².

En Pontevedra, o editorial de *Spes*, revista das Xuventudes Católicas, condenaba os postulados nazis:

Política sectaria dun ateísmo militante [...]. Andrómena dunha ateocracia, cuxo Deus é un Mito, chamado a facer a guerra a toda manifestación do espírito [...]. Movemento arrelixioso e demoledor [...]. Xente que se chama cristiá pero que, queimando incenso en honra da deusa liberdade (léase falta de freo para uns e conseguintemente menoscabo para outros), admiten un labor disimuladamente funesto, contemporizando con Cristo e as argucias do Anticristo³³.

---

³¹ Santurio, Maximino: «Los límites de la potestad legislativa», conferencia pronunciada no Círculo de Estudo do Centro de Propagandistas da Coruña, *ACN de Propagandistas*, 283, febreiro de 1942, p. 7.

³² «Vigo, aspectos políticos», informe da Dirección Xeral de Seguridade, marzo de 1942 (Documentos 1993: 323-329).

³³ *Spes. Revista de Acción Católica*, ano IX, nº 88, abril de 1942, p. 1.

A Dirección Xeral de Seguridade insistía en fixar a súa atención no perigo que supuñan as organizacións da Acción Católica: «Parece que os que queren amosar algunha insignia que non sexa da Falanxe estean alí retidos [...]. Un marcado carácter antinazi nótase claramente nas entidades da Acción Católica [...]. A simpatía mutua entre os países das democracias e unha gran parte dos compoñentes é manifesta»³⁴.

Mentres se sucedían os incidentes entre católicos e falanxistas, a Administración Roosevelt movía as súas cartas. En marzo de 1942, Sumner Welles propúxolle ao cardeal e arcebispo de Nova York, Francis J. Spellman, a designación como novo embaixador en España do prestixioso historiador da Universidade de Columbia Carlton J. H. Hayes, un converso ao catolicismo que mantiña unha estreita amizade co reitor desta e cos dirixentes das diferentes comunidades relixiosas dos Estados Unidos. O Departamento de Estado solicitara xa previamente contar cos seus servizos para liderar a diplomacia cultural desenvolvida en América Latina. Agora, Welles, Spellman e o propio Roosevelt convenceríano da necesidade de desenvolver a súa misión en España, exercendo como correa de transmisión entre os intereses católicos e norteamericanos. A tarefa tiña como obxectivo prioritario o distanciamento de Franco respecto ao Eixe, valéndose da comunicación establecida ente Madrid e Lisboa, onde o cardeal patriarca, Manuel Cerejeira, o xefe do Estado Novo, Antonio Oliveira de Salazar, e o norteamericano George F. Kenann exercerían como intermediarios. A acción na esfera cultural e relixiosa contribuiría tamén a alimentar tal estratexia (Thomas 2016).

O «EIXE IBÉRICO» E A DIPLOMACIA CULTURAL E RELIXIOSA (MAIO DE 1942 A XUÑO DE 1944)

Coa Guerra Civil a piques de rematar, en marzo de 1939 os gobernos de Franco e de Salazar asinaron un tratado de amizade denominado Pacto Ibérico e reforzado en febreiro de 1942. Para o Vaticano e para a Administración norteamericana, España debía seguir a posición do Estado Novo, apostando por un maior distanciamento do Eixe fascista. Reforzar as redes entre Lisboa e Madrid contando coa

---

³⁴ Informe da Dirección Xeral de Seguridade, 22 de maio de 1942 (Documentos 1993: 503-507).

cooperación dos católicos resultaría decisivo nesa estratexia. Antes da súa viaxe, Hayes recibiu informes das organizacións centradas na axuda aos refuxiados ou das Igrexas protestantes asentadas en España (Louzao 2014). Antes de tomar posesión da embaixada de Madrid pasou por Lisboa, onde se entrevistou co cardeal Cerejeira e con Salazar, dos que obtivo unha impresión moi favorable³⁵. As redes hispánicas e a constitución dun *Eixe ibérico* deberían supoñer un freo ao nazismo, permitindo o refuxio e a vía de saída dun continxente de refuxiados europeos cada vez máis voluminoso, que atravesaba os Pireneos en busca do pasaporte á América soñada. Era necesario facer que Madrid, guiado pola Santa Sé e polo exemplo de Lisboa, mirase máis a Washington e menos a Berlín:

Hai unha extrema necesidade de estender a política de «boa veciñanza» en España. España (con Portugal) non só é a porta de entrada a todo o Mediterráneo, senón que é a principal porta cultural cara a América Latina [...]. Hai unha relación cultural e histórica entre España e as Américas (incluídos os Estados Unidos) que pode e debe ser explotada como prudente e beneficiosa³⁶.

Pero Hayes non chegou só, aínda que non fose consciente diso. Nesas mesmas datas e de maneira encuberta, novos axentes da COI chegaron a España utilizando como tapadeira a empresa Standard Oil Company of New York (Socony) e utilizando a fronteira portuguesa para o intercambio de información (Messenger 2005). O operativo dirixido entón por Francis X. Dei Luccia estendía as súas redes de información entre Vigo e Lisboa. Roosevelt decretaría ademais a transformación da COI na Oficina de Servizos Estratéxicos (OSS) e dotaríaa agora con maiores recursos. Xa en Madrid, Hayes reuniuse primeiramente co embaixador de Portugal e presentou as súas credenciais o 9 de xuño, cando a prensa narraba unha nova derrota dos británicos no Mediterráneo. O novo embaixador depositou toda a súa confianza en Beaulac, o seu agregado militar William Hohenthal e o antigo cónsul en Vigo, Haering, designado primeiro secretario. En setembro, a substitución de Serrano Suñer por Jordana foi o mellor dos sinais. Tras a

---

³⁵ Carta de Carlton Hayes a Nicholas Murray Butler, reitor da Universidade de Columbia, Madrid, 2 de xuño de 1942. CUA: Carlton Hayes, Spanish Papers, caixa 5.

³⁶ «Memorandum on the organization of a Cultural Relations Program with Spain», 13 de agosto de 1942. CUA: Carlton Hayes, Spanish Papers, caixa 1.

ocupación do norte de África polas tropas comandadas polo xeneral Patton e as entrevistas cursadas por Myron Taylor con Jordana e Franco, o 21 de decembro os gobernos de Franco e Salazar emitiron un novo comunicado que confirmaba a conformación dun Eixe ibérico.

A derrota do exército alemán en Stalingrado augurou a previsible vitoria das Nacións Unidas, pero alimentou ao tempo o medo fronte a un novo e poderoso inimigo. O cardeal Spellman visitou Madrid, Sevilla e Barcelona en febreiro de 1943 e deixou constancia da boa disposición dos dirixentes do réxime para entenderse cos norteamericanos. Hayes acadou financiamento da Fundación Carnegie para que o fillo de Jordana puidese estudar nos Estados Unidos e para que Ignacio María Lojendio, catedrático de Dereito Político pola Universidad de Sevilla (Lojendio 1942), realizase unha xira de tres meses nas principais universidades facendo propaganda das bondades do réxime³⁷. A esposa do embaixador, Evelyn Carroll, mentres tanto coordinou o socorro aos refuxiados, contando coas organizacións confesionais que prestaban apoio á causa e, agora si, cos católicos españois, entregados aos labores de cooperación alentados pola embaixada norteamericana³⁸.

Tamén a Santa Sé inclinou definitivamente a balanza a favor dos aliados. En abril de 1943 Ruiz Jiménez entrevistouse no Vaticano co cardeal Pizzardo, quen o animou para reactivar as redes auspiciadas por Pax Romana³⁹. En Galicia, a Acción Católica comezou a mostrarse moito máis ambiciosa. A Xunta Diocesana de Santiago estaba presidida por Juan Barcia Eliecegui, tenente coronel de Sanidade Militar dende 1927 e director do Hospital Militar instalado en San Caetano durante a Guerra Civil⁴⁰, que dirixía agora, *manu militari*, unha organización que mostraba grandes progresos⁴¹: a publicación do *Boletín Diocesano de Acción*

---

³⁷ Cartas de Lojendio a Hayes, 9 de abril e 21 de xuño de 1944. CUA: Carlton Hayes, Spanish Papers, caixa 5.

³⁸ Carta de Evelyn Carroll Hayes a Ready, 3 de maio de 1943. ACU: NCWC, International Affairs, caixa 50.

³⁹ Carta de Pizzardo a Ruiz Jiménez, 29 de abril de 1943. ACU: NCWC, General Secretary, Pax Romana, caixa 77.

⁴⁰ O seu fillo, Juan José Barcia Goyanes, catedrático de Anatomía na Universidad de Valencia dende 1939, fora nomeado en outubro de 1938 presidente da comisión xestora da Deputación da Coruña.

⁴¹ «Decreto sobre nueva demarcación arciprestal» e «Decreto aprobando el Estatuto Diocesano de los arciprestes», *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Lugo*, 8 de xuño de 1942, pp. 173-202.

*Católica*⁴², a construción dunha ambiciosa Casa de Exercicios Espirituais⁴³, a constitución do Instituto Relixioso de Cultura Superior⁴⁴, a posta en marcha dos primeiros centros de apostolado obreiro⁴⁵ e a organización de grandes campañas en favor do Seminario⁴⁶. A arquidiocese converteuse en modelo de referencia en España⁴⁷ e o Ano Santo Xacobeo de 1943 converteuna en escenario privilexiado para a batalla da propaganda. As mocidades da Acción Católica e de Falanxe competiron por render honras ante a tumba do Apóstolo. As primeiras cunha peregrinación rexional de Galicia e outra nacional promovida polo arcebispo de Valladolid e administrador apostólico de Tui⁴⁸, e contando coa presenza do cardeal primado Enrique Plá i Deniel, quen entoou un decidido discurso en defensa da organización:

É necesaria a Acción Católica de maneira especialísima en España [...]. Nos tempos actuais pódese comprobar igualmente como a persecución relixiosa se inicia contra a Acción Católica [...]. Fiel á súa misión histórica, volva ser España vangarda de cristiandade [...] recobrando o seu glorioso imperialismo espiritual, para ben do mundo, hoxe tan atormentado ao afastarse de Cristo⁴⁹.

Uns días máis tarde, unha magna peregrinación de FET e das JONS chegou á cidade, arroupada pola presenza de Franco e o ministro-secretario xeral, José Luis Arrese, quen presentou un relato alternativo ao avalado polo primado:

---

⁴² *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 15 de outubro de 1943, 9, p. 6; e 15 de decembro de 1943, 11, p. 15.

⁴³ «Las obras de la casa de Ejercicios anuncian la realización de la empresa de mayor relieve de la A.C. diocesana», *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 15 de febreiro de 1944, 13, pp. 11-13.

⁴⁴ «Se verificó solemnemente la apertura de curso en el Instituto Diocesano de Cultura Religiosa Superior», *ibidem*, pp. 14-15.

⁴⁵ «Constitución definitiva del Centro de Mujeres Obreras de Santiago. Es el primero de la diócesis, y acaso, el primero de España en esta rama», *ibidem*, 15 de xuño de 1944, 18, p. 9.

⁴⁶ *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 1 de maio de 1944, 16, pp. 19-24.

⁴⁷ «La labor realizada por la A.C. Diocesana ha causado sorpresa y admiración en la reunión de consiliarios de Juntas Diocesanas de toda España», *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 15 de maio de 1944, 17, pp. 9-10.

⁴⁸ «Del pasado Año Santo. Estadística de las peregrinaciones jacobeanas del año 1943», BOAS, xaneiro de 1944, pp. 11-16.

⁴⁹ Un extenso informe do acontecido en *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 15 de agosto de 1943, 7, pp. 9-20.

Esta mocidade non é piadosa de maneira vergoñenta [...]. Non procura pasar desapercibida en busca de facerse perdoar polos espíritos que aínda consideran a relixión como algo de conventos ou imberbes [...]. Esta mocidade entendeu a vida tal e como ti a predicaches [...] a militar e a relixiosa é a maneira auténtica de entender a España [...]. Metade monxes e metade soldados⁵⁰.

Neses mesmos días, os axentes da OSS Jack Degoglia e Jack Pratt aloxáronse na residencia do cónsul Cowles en Vigo e informaron do paso de Franco pola cidade. Ao seu regreso a Madrid, comprobaron o alcance das operacións de contraespionaxe franquista, que acabaron coa detención de varios dos seus colegas e espertaron a ira de Hayes e Beaulac, que sentían traizoada a súa confianza. Pratt, que dirixira ata entón o operativo, cruzaría apresuradamente a fronteira portuguesa para informar en Lisboa da sorte dos seus compañeiros de misión⁵¹, e a Xunta de Xefes do Estado Maior debería negociar un novo acordo coa embaixada para rebaixar tensións entre os axentes diplomáticos e os encargados das operacións de espionaxe e contraespionaxe.

Revistas das organizacións católicas como *Spes* emitían novas condenas sobre «[o]s exacerbados racismos, máis ou menos desfigurados dun e outro hemisferio, e as relixións nacionais, así como toda idea circunscrita a posicións xeográficas ou étnicas. A unidade moral do xénero humano sae mal parada con tanto nacionalismo político e relixioso»⁵². O bispo de Mondoñedo afanábase na organización dunhas Xornadas Nacionais de Acción Católica e a próxima celebración do Día do Papa serviría para intensificar a propaganda a favor da Santa Sé e a emerxencia dos membros do Opus Dei⁵³, pero sería unha vez máis no círculo de propagandistas da Coruña onde se denunciarían con maior insistencia os postulados totalitarios⁵⁴: o director de *El Ideal Gallego*, Santiago Lozano, afirmaba: «Os dous

---

⁵⁰ «FET y de las JONS se postra ante el sepulcro del Apóstol Santiago», *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 15 de setembro de 1943, 8, pp. 14-19.

⁵¹ Informe do axente Jack Pratt sobre a misión desenvolvida pola OSS en España entre o 22 de maio de 1942 e o 15 de setembro de 1943. NARA: OSS. RG.226, caixa 359.

⁵² *Spes. Revista de Acción Católica*, outubro de 1943, 106, p. 1.

⁵³ Conferencia no Salón Teatro do catedrático de Dereito, Amadeo Fuenmayor, sobre «El Estado Vaticano», 11 de marzo de 1944. *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 15 de marzo de 1944, 14, p. 15.

⁵⁴ As estatísticas da organización constatan a importancia outorgada ao xornal *El Ideal Gallego* e o centro da Coruña entre os máis activos de España. Madrid rexistraba 173 militantes, Valencia 32, Barcelona 28 e

erros hoxe máis xeneralizados son o marxismo e o panteísmo de Estado»⁵⁵; Fermín Zelada lanzaba as súas críticas contra o positivismo, o racismo e o estatismo, pois «ningún destes sistemas [...] poden refacer a orde política e social, porque en ningún se albisca [...] renacemento dos valores espirituais»⁵⁶; e o sacerdote Enrique Santos Bugallo pronunciaba unha alegación en favor da liberdade sindical:

A actual aparente tranquilidade da masa obreira non é senón unha posición de espera nas ansias de xustiza do proletariado [...]. Un dos males que actualmente contribúen ao afastamento da clase obreira é a burocratización da vida sindical [...]. Nun feito probado ata a saciedade que os propios obreiros queren ser electores dos seus representantes e que estes sexan precisamente da súa profesión⁵⁷.

En definitiva, en vésperas da operación militar aliada que iniciaría a liberación de Francia, os principais dirixentes católicos, tamén en Galicia, expresaban xa en voz alta os seus desacordos fronte ás doutrinas estendidas por Falanxe.

CONSTRUÍR O FUTURO (XUÑO DE 1944 A DECEMBRO DE 1945)

O éxito do desembarco aliado en Normandía provocou un xiro decisivo na traectoria de ambas as redes. O traslado das operacións militares e de intelixencia á Francia liberada esixiu contar cos recursos antes despregados en España. Galicia perdeu así o valor estratéxico co que contara previamente. Pola contra, a previsible derrota do III Reich clarificou a posición vaticana, que —agora si— comezou

---

Bilbao 26. A Coruña contaba con 20 dos 35 militantes de Galicia (8 en Ourense, 4 en Vigo e 1 en Ordes, Santiago de Compostela e Redondela).

⁵⁵ Lozano, Santiago: «El proceso de secularización de la vida pública: sus estragos en el orden social y político», conferencia pronunciada no Centro de Propagandistas da Coruña, *ACN de Propagandistas*, 331, maio de 1944, p. 10.

⁵⁶ Zelada, Fermín de: «Errores modernos en el orden político: Positivism jurídico. Racismo. Estatismo», conferencia pronunciada en el Centro de Propagandistas da Coruña, *ACN de Propagandistas*, 331, maio de 1944, p. 10.

⁵⁷ Santos Bugallo, Enrique: «Orden y tranquilidad. La evolución social. El falso orden social. Una audaz reforma», conferencia pronunciada no Centro de Propagandistas da Coruña, *ACN de Propagandistas*, 334, xuño de 1944, p. 8.

a mover ficha para designar novos bispos caracterizados polo seu distanciamento das posicións falanxistas. O galego Arriba y Castro, que se mantivo firme fronte ás arrotadas falanxistas e fora o máximo promotor da Acción Católica e do control do clero na diocese de Mondoñedo⁵⁸, foi designado agora bispo dunha diocese tan sumamente complexa como a de Oviedo. Co tempo sería nomeado arcebispo de Tarragona e cardeal. Na diocese de Tui a Santa Sé optou por designar a José López Ortiz, estreitamente relacionado coas elites intelectuais aglutinadas arredor do CSIC e dun Opus Dei que iniciaba a súa particular historia en Galicia da súa man (Colomer 2018) e dos novos catedráticos de Dereito na Universidade de Santiago como Amadeo Fuenmayor, Álvaro D'Ors e Laureano López Rodó. En Ourense, ascendeu ao bispado un partidario das teses integristas do cardeal Segura como Francisco Blanco Nájera, recoñecido por algúns conflitos previos con Falanxe na diocese de Córdoba: «Hai quen asegura que é pouco cordial coa organización» (Documentos 1993:70). A enfermidade do arcebispo de Santiago aconsellou ademais a designación dun novo bispo auxiliar, José Souto Vizoso, que tampouco manifestaba especial aprecio polas organizacións falanxistas: «Acepta con reservas ao Partido [...]. Moi retraído en cuestións políticas» (Documentos 1993: 130). En xullo tivo lugar en Santiago a primeira Asemblea Diocesana de Homes de Acción Católica⁵⁹.

A medida que a ameaza nazi parecía superada, quedaba pendente resolver a tensión entre tradicionalistas e posibilistas, en función dos froitos que poderían xerminar tras a vitoria aliada. En outubro de 1944 celebrouse con toda solemnidade a festa de proclamación de Cristo Rei⁶⁰, mentres as apelacións para intensificar o apostolado obreiro se fixeron recorrentes⁶¹. En novembro tivo lugar en Caldas de Reis unha Semana Sacerdotal, presidida polo consiliario nacional Zacarías de Vizcarra, dedicada en exclusiva á expansión da Acción Católica⁶².

⁵⁸ Arriba y Castro, Benjamín: *Conclusiones de la Asamblea de Arciprestes*, 15 de outubro de 1944, BEOM, pp. 233-240.

⁵⁹ *Boletín Diocesano de Acción Católica*, agosto de 1944, ano III, 20, pp. 6-7.

⁶⁰ «Ritual para la promesa que harán todas las Ramas de AC en la festividad de Cristo Rey», *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 15 de outubro de 1944, p. 6.

⁶¹ Escudeiro Salgueiro, Pío: «Hay que transformar el ambiente obrero», *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 15 de outubro de 1944, p. 9.

⁶² «Grandioso Acto de Propaganda», *Boletín Diocesano de Acción Católica*, 15 de decembro de 1944, 24, pp. 12-13.

As conclusións permitían agoirar o crecemento da organización nos próximos anos⁶³. En decembro foi ordenado na catedral de Santiago o propagandista Maximino Romero de Lema⁶⁴, persoa de máxima confianza de Herrera, Ruiz Jiménez e Martín Artajo, encargado agora de coordinar as mocidades católicas de Galicia.

Para os delegados da embaixada e os servizos de intelixencia norteamericanos, centrados en cooperar na liberación da Europa ocupada, os problemas suscitados pola ditadura en España parecían limitados fronte aos retos da posguerra. Cunha boa parte de Europa liberada polo exército soviético, un novo inimigo totalitario albiscábase xa no horizonte e as redes establecidas cos católicos para derrotar o nazismo poderían resultar agora valiosas para loitar fronte ao comunismo. Así o transmitían Hayes e Beaulac⁶⁵, pero tamén os informes dos dirixentes da OSS que debatían entón o sentido da súa posible desaparición en España ou a súa posible supervivencia en función das novas misións encomendadas: «Un coñecemento profundo das actividades desenvolvidas polos comunistas en España debería ser de grande interese para o Departamento de Estado [...]. Creo no deber dunha organización de intelixencia como a nosa de mirar cara adiante o máximo posible e anticipar os acontecementos futuros ténndoos ben cubertos antes de que ocorran»⁶⁶.

O réxime franquista procurou contar co apoio norteamericano neses meses finais da guerra. Haering encargouse de negociar o «Convenio relativo ao funcionamento de servizos internacionais do transporte aéreo» asinado o 2 de decem-

---

⁶³ A estatística mostra unhas cifras de 224 centros fundados pola Acción Católica en 118 parroquias: 33 centros de homes; 50 de mulleres; 64 da mocidade masculina; 77 da mocidade feminina. «Informe y conclusiones leídas y aprobadas en la IV Semana Sacerdotal Diocesana», BOAS, xaneiro de 1945, pp. 23-27.

⁶⁴ Tras exercer uns anos como consiliario da Acción Católica na arquidiocese de Santiago, regresaría a Madrid para ocuparse da subdirección do Instituto Social León XIII, e a Roma, como reitor da igrexa nacional de Santiago e Montserrat e director do Centro Español de Estudios Eclesiásticos cando Ruiz Jiménez era embaixador de España ante a Santa Sé. Fundador da Casa de Santiago para estudos bíblicos en Xerusalén e do Seminario para vocacións tardías en Salamanca. Secretario xeral da Obra de Cooperación Sacerdotal Hispanoamericana. Participou na revista *Cuadernos para el Diálogo*. Nomeado bispo auxiliar de Madrid en 1964.

⁶⁵ Beaulac, Willard: *Memorandum. Suggestions Regarding the Need of a Mechanism for the wider dissemination of Information Concerning the Conduct of our Foreign Relations*, 30 de xuño de 1944, pp. 1-7. CUA: Carlton Hayes, Spanish Papers, caixa 4. Hayes, Carlton: *Memorandum on The Spanish Situation with Special Reference to Relations between Spain and the United States*, 21 de febreiro de 1945, pp. 1-17. CUA: Carlton Hayes, Spanish Papers, caixa 5.

⁶⁶ Informe de Frank T. Ryan, director de operativos na Península Ibérica, a W. H. Shepardson, xefe dos servizos de intelixencia estratéxica da OSS, 19 de decembro de 1944. NARA II. College Park. OSS. RG.226.

bro de 1944 e cinco días antes de que se asinase en Chicago o Convenio sobre Aviación Civil Internacional, no que tamén participaron delegados da España de Franco⁶⁷. Antes de partir cara a América, Hayes tivo a oportunidade de visitar Galicia, pois o transatlántico Marqués de Comillas realizou unha parada técnica en Vigo entre o 19 e o 23 de xaneiro de 1945. Naqueles días, o embaixador foi agasallado con todo tipo de bendicións⁶⁸ e el e a súa familia trasladáronse a Santiago para rezar ante a tumba do Apóstolo⁶⁹. En marzo de 1945, o novo embaixador en Madrid, Norman Armour, presentou as súas credenciais ante Franco. O falecemento do presidente Roosevelt só unhas semanas máis tarde e a chegada á presidencia de Harry Truman aumentaron a incerteza ao redor da posición que tomarían as potencias vencedoras na posguerra (Güell 2009; Bowen 2016).

Os católicos posibilistas consideraron a posibilidade de aumentar a súa influencia no réxime ofrecendo os seus servizos: Martín Artajo foi designado en xullo novo ministro de Asuntos Exteriores; o bispo auxiliar de Madrid, Casimiro Morcillo, alentou unha maior cooperación cos católicos norteamericanos, e Ruiz Jiménez retomou unha intensa actividade internacional dende a presidencia de Pax Romana. En agosto, os dous últimos encabezaron a delegación española enviada ao congreso desta organización realizado en Londres e presidido polo arcebispo de Westminster, Bernard Griffin⁷⁰. Ángel Herrera e Gil Robles enfrontábanse pola liña que seguir respecto ao réxime franquista e as súas implicacións na política internacional. O sacerdote lideraba dende Santander a liña colaboracionista co réxime:

Non esquezas que Franco en España é hoxe a orde [...]. Unha saída violenta de Franco suporía a división do Exército [...]. As xentes máis ponderadas queren que a transmisión se vaia facendo polos seus pasos contados e sen sacudidas bruscas, sen bandazos [...].

---

⁶⁷ «Firma de un acuerdo aéreo con los Estados Unidos», *El Correo Gallego*, 3 de decembro de 1944, p. 1.

⁶⁸ «El ex embajador de EE. UU. en España, Sr. Hayes, fue cumplimentado por las autoridades de Vigo, a bordo del Marqués de Comillas», «Stettinius habla de la ejecución de los acuerdos hispano-norteamericanos» e «La Compañía Iberia adquiere tres aviones Douglas», *El Correo Gallego*, 20 de xaneiro de 1945, p. 1.

⁶⁹ «La estancia del ex-embajador de los Estados Unidos en Vigo», *El Pueblo Gallego*, 23 de xaneiro de 1945, p. 2.

⁷⁰ Informe do congreso no semanario católico británico *The Tablet*, 8 de setembro de 1945. Artigo traducido ao español en Archivo Histórico Universidad de Navarra (AHUNAV): 047/004/027/1-9.

A política do futuro é que a dereita dea un paso cara ao centro e intente atraer parte da esquerda na orde política, practicando unha política ampla, xenerosa e comprensiva⁷¹;

mentres o antigo dirixente da CEDA, dende o seu exilio no Portugal de Salazar, buscaba vías para unha inminente restauración democrática amparada polas potencias aliadas: «En Europa e en América o réxime español é obxecto de odios case que unánimes [...]. Aos ollos das xentes, a Acción Católica é hoxe un instrumento da política de Franco [...]. O réxime sostense por un conglomerado de terrores inconscientes e egoísmos criminais. ¿Podemos nós, como católicos, soste tamén este galpón?»⁷².

No discurso do Nadal de 1944, Pío XII parecía avalar o concepto de democracia cristiá, pero o bispo de Ourense, admirador do cardeal Segura, redactou dúas cartas pastorais que interpretaban tal termo en función dos parámetros integristas. Primeiro, en setembro, para expresarse con rotundidade en favor da monarquía tradicional:

Todos os bos españois desexamos sinceramente a chegada da total e definitiva estruturación do Estado [...] o noso sistema político desembocará un día na Monarquía Tradicional, co que a política española alcanzará a súa estabilidade definitiva [...]. Pero co ritmo prudente e sereno [...] non procedendo por saltos bruscos e atropeladamente, e, moito menos, a impulsos de imposicións estranxeiras ou de campañas ameazadoras, que só buscan na precipitación, a desorde e a revolta⁷³;

e, de novo, en decembro, para advertir sobre o perigo da democracia liberal dos protestantes: «Esta expresión creou moitas confusións [...]. Que espectáculo presenta un Estado democrático deixado ao arbitrio da masa! [...]. Non ha de identificarse, por tanto, como o fan os demagogos, descendentes de Rousseau, co sufraxio universal directo e indiscriminado [...] catastrófico [...] demagogia revolucionaria»⁷⁴. Fiel ao xogo de equilibrios, en novembro dese mesmo ano a

---

⁷¹ Carta de Ángel Herrera a Gil Robles, Santander, 11 de outubro de 1945. AHUNAV: 47/001/079/1-4.

⁷² Carta de Gil Robles a Ángel Herrera, Porto, 10 de novembro de 1945. AHUNAV: 47/001/080/1-5.

⁷³ *Carta Pastoral Hacia la Paz Anhelada*, 12 de setembro de 1945, *Boletín Oficial del Obispado de Orense* (BOOO), pp. 308-310.

⁷⁴ *Carta Pastoral por Dios, por España y por la verdad*, 4 de decembro de 1945, BOOO, pp. 453-478.

Santa Sé designou o galego Fernando Quiroga Palacios novo bispo de Mondoñedo. A súa formación na Universidade Gregoriana de Roma e a súa inqueda polo eido social e cultural contarían co beneplácito romano e o dos católicos norteamericanos e posibilitarían, co tempo, o seu ascenso ata a cúspide do episcopado⁷⁵.

Mentres tanto, o 8 de outubro de 1945 Ruiz Jiménez partira dende Vigo a Nova York no transatlántico Magallanes para iniciar unha intensa xira entre os Estados Unidos e Canadá. En Washington fora recibido polo delegado apostólico e polos dirixentes da NCWC e pronunciara unha conferencia na Universidade Católica de América. En Nova York entrevistárase co cardeal Spellman e fora homenaxeado no Manhattan College e nun acto organizado polo Club Newman na Universidade de Columbia, onde pronunciara unha conferencia sobre a posición de España ante as Nacións Unidas: «España quere cooperar á orde internacional baixo os principios cristiáns de acordo co debido respecto á personalidade de todos os pobos, en servizo da xustiza e da paz da comunidade humana». De maneira moi diferente ao sucedido seis anos antes, aquela segunda xira americana veríase propagada agora aos catro ventos⁷⁶. Tamén tería o seu epílogo en Galicia. O 21 de decembro a travesía de retorno rematara na Coruña, onde Ruiz Jiménez ofreceu as súas primeiras declaracións ante a prensa. Alí confirmou a celebración en España do próximo congreso mundial de Pax Romana: «Hai a intención de que as numerosas representacións que virán de América desembarquen en Vigo, e dende esta cidade vaian a Compostela, para que poidan homenaxear a tumba do apóstolo Santiago. Despois partirán cara á Coruña, dende onde partirán cara a Salamanca, El Escorial e finalmente Madrid»⁷⁷. Tamén pronunciou en Santiago de Compostela unha primeira conferencia sobre os seus proxectos de futuro: «España, na miña opinión, pode coope-

---

⁷⁵ Formado na Universidade Gregoriana de Roma, en xuño de 1949 foi nomeado arcebispo de Santiago. En 1951, tras a aprobación da Axuda Social Americana enviada a España polos católicos norteamericanos, exerceu como garante da súa boa administración nas dioceses e primeiro presidente da Comisión Episcopal de Caridade. En 1952 foi honrado como cardeal por Pío XII. En 1966 exerceu como primeiro presidente da Conferencia Episcopal Española (Rodríguez Lago 2014).

⁷⁶ «Ruiz Jiménez nos cuenta su viaje por América», *Signo. Semanario Nacional de la Juventud de Acción Católica*, 5 de xaneiro de 1946, pp. 1 e 7.

⁷⁷ «El Presidente Internacional de Pax Romana, Sr. Ruiz Jiménez, en Santiago», *El Correo Gallego*, 21 de decembro de 1945, p. 1.

rar cos Estados Unidos nunha gran tarefa no mundo da América hispana, como vangarda das concepcións católicas da vida fronte á penetración das doutrinas do materialismo comunista e do liberalismo protestante»⁷⁸. A convocatoria dunha peregrinación da mocidade católica para o Ano Santo Compostelán de 1948 presentábase como unha plataforma para desenvolver a misión hispánica dende Galicia para o mundo.

CONCLUSIÓNS

As redes tecidas entre a Santa Sé e os Estados Unidos no contexto da Segunda Guerra Mundial fronte a un inimigo común como o totalitarismo nazi tiveron a súa influencia na Fisterra do vello continente, situada estratexicamente ante o corredor atlántico e a fronteira portuguesa. O control das reservas de volframio e a xestión das rutas de refuxiados fuxidos da Europa ocupada polo III Reich contarían coa asistencia dos axentes diplomáticos e os servizos de intelixencia norteamericanos despregados no noroeste peninsular, pero tamén coa cooperación de militantes católicos e eclesiásticos que observaban con extrema preocupación a expansión imparable do nacionalsocialismo. Ambas as redes traballarían para frear o ascenso das doutrinas pagás en Falanxe e no réxime franquista, empregando unha diplomacia cultural e relixiosa que contribuiría a reforzar un eixe católico ibérico e transatlántico que atoparía unha nova versión ao servizo da loita contra o comunismo no contexto da Guerra Fría.

---

⁷⁸ «El presidente de Pax Romana habla a su regreso de América», *El Pueblo Gallego*, 22 de decembro de 1945, pp. 1 e 8.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- BEAULAC, Willard Leon (1964): *Career diplomat. A career in the Foreign Service of the United States*, New York, Macmillan.
- BOWEN, Wayne H. (2016): «Con la mayor reticencia: Harry Truman, Francisco Franco y la alianza España-Estados Unidos», en Joan Maria Thomàs (coord.), *Estados Unidos, Alemania, Gran Bretaña, Japón y sus relaciones con España entre la guerra y la postguerra (1939-1953)*, Madrid, Universidad Pontificia Comillas, 63-101.
- COLOMER PELLICER, Francisca (2018): «Ramona Sanjurjo Arranz y los inicios del Opus Dei en Vigo», *Studia et Documenta*, 12, 303-315.
- DIONISIO VIVAS, Miguel Ángel (2009): «La prohibición de la carta pastoral “Lecciones de la guerra y deberes de la paz” y los conflictos entre la Iglesia y el Gobierno español en el otoño de 1939», *Toletana*, 20, 81-108. *DOCUMENTOS inéditos para la historia del Generalísimo Franco* (1993), Tomo III, Madrid, Fundación Francisco Franco.
- ESPINOSA, J. Manuel (1976): *Inter-American Beginnings of US Cultural Diplomacy, 1936-1948*, Washington D.C., Department of State.
- FEBO, Giuliana di (2012): *Ritos de guerra y de victoria en la España franquista*, Valencia, Universidad de Valencia.
- FORBES, John van Gelder (1943): *Recent relief programs of the American Friends in Spain and France: in Spain, 1937-1939*, New York, Russell Sage Foundation.
- GIRÁLDEZ LOMBA, Antonio (2014): *Vigo y su colonia alemana durante la Segunda Guerra Mundial*, Vigo, Instituto de Estudios Vigueses.
- GRANDÍO SEOANE, Emilio / José Ramón RODRÍGUEZ LAGO (2016): «1943: Franco Vs. Naciones Unidas. La guerra silenciosa de los servicios de inteligencia norteamericanos y británicos en España», *Diacronie. Studi di Storia Contemporânea*, 28, 4 (<https://doi.org/10.4000/diacronie.4780>).
- GÜELL AMPUERO, Casilda (2009): *Las potencias internacionales ante la dictadura española (1944-1950)*, Girona, Aresta.
- HALSTEAD, Charler R. (1974): *Diligent diplomat: Alexander W. Weddell as American ambassador to Spain 1939-1942*, Virginia, Magazine of History and Biography.
- LOJENDIO IRURE, Ignacio María (1942): *Régimen político del Estado español*, Barcelona, Bosch.
- LOUZA VILLAR, Joseba (2014): «Las minorías protestantes en España durante la II Guerra Mundial: una historia de supervivencias», en Antonio Manuel Moral Roncal / F. J. González Martín (eds.), *España y la II Guerra Mundial. Otras visiones del conflicto*, Universidad de Alcalá, 97-111.
- MARTÍNEZ, Anne M. (2014): *Catholic Borderlands. Mapping Catholicism onto American Empire, 1905-1935*, Lincoln, University of Nebraska.
- MESSINGER, David A. (2005): «Against the Grain’: Special Operations Executive in Spain, 1941-45», *Intelligence and National Security*, 20:1, 173-190.
- POLLARD, John (2014): *The Papacy in the Age of Totalitarianism, 1914-1958*, Oxford, Oxford University Press.
- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2010): *Cruzados o herejes: la religión, la Iglesia y los católicos en la Galicia de la Guerra Civil*, A Lama (Pontevedra), Nigra Trea.
- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2012): «La batalla eclesial por Madrid (1923-1936). Los conflictos entre Eijo Garay y Federico Tedeschini», *Hispania Sacra*, 64 (Extra), 205-222.

- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2014a): «Entre la Cruzada y el Concordato: la Iglesia católica en la Galicia de Franco (1936-1953)», en Julio Prada Rodríguez (dir.), *No solo represión. La construcción del franquismo en Galicia*, Madrid, Biblioteca Nueva, 127-144.
- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2014b): «Fernando Quiroga Palacios (1900-1971). O galego do Concilio», en Jesús de Juana López / Julio Prada Rodríguez / Domingo Rodríguez Teijeiro / Segundo L. Pérez López (coords.), *Galegos de Ourense*, vol. 2, Ourense, Deputación Provincial, 199-218.
- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2016): «Las redes católicas entre España y los Estados Unidos de América (1919-1939)», en Juan Carlos Mercado (ed.), *Historical Links between Spain and North America*, Alcalá de Henares, Instituto Franklin, 75-83.
- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2017): «Las redes católicas entre España y Estados Unidos de América (1939-1957)», en Julio Cañero (ed.), *North America and Spain: transversal perspectives*, New York, Escibana Books, 228-241.
- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2018): «En español y desde Washington D.C. para Latinoamérica y España. El origen de la Agencia Noticias Católicas (1941-1946)», en Carlos Aguasaco, *Vínculos históricos entre Norteamérica y España*, Alcalá de Henares, Instituto Franklin, 121-130.
- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2019): «“American Connection”: Manuel Graña y su relación con el Catholic News Service (1919-1944)», en Julio Prada Rodríguez / Domingo Rodríguez Teijeiro (eds.), *Indivisa manent. Estudos en homenaxe a Jesús de Juana*, Vigo, Galaxia, 303-335.
- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2020a): «La mirada americana. Estados Unidos y el factor católico en la España de la Segunda República», *Diacronie. Studi di Storia Contemporanea*, 41 (http://www.studistorici.com/2020/03/29/rodriguez-lago_numero_41/).
- RODRÍGUEZ LAGO, José Ramón (2020b): «Cambio de guardia: del patronato hispánico a la Pax Americana (1889-1903)», *Almanack*, 26, 1-33.
- STEIGMANN-GALL, Richard (2007): *El Reich sagrado. Concepciones nazis sobre el cristianismo*, Madrid, Akal.
- THOMÁS, Joan Maria (2007): *Roosevelt y Franco. De la guerra civil española a Pearl Harbor*, Barcelona, EDHASA.
- THOMÁS, Joan Maria (2010): *La Batalla del Wolframio. Estados Unidos y España de Pearl Harbor a la Guerra Fría (1941-1947)*, Madrid, Cátedra.
- THOMÁS, Joan Maria (2016): «Catolicismo, antitotalitarismo y franquismo durante la Segunda Guerra Mundial y la inmediata postguerra: Carlton J.H. Hayes y España», en J. Mª Thomas (coord.) *Estados Unidos, Alemania, Gran Bretaña, Japón y sus relaciones con España entre la guerra y la postguerra (1939-1953)*, Madrid, Universidad Pontificia de Comillas, 63-101.